

UDC: 343(045)(575.1)

JINOYAT ISHINI TUGATISH ASOSLARINING TASNIFI

Mahmudov Sunnat Azim o'g'li,
Toshkent davlat yuridik universiteti
Jinoyat-protsessual huquqi kafedrası o'qituvchisi
ORCID: 0000-0002-5397-4736
e-mail: s.maxmudov@tsul.uz

Annotatsiya. Ushbu maqolada sud-huquq islohotlarini amalga oshirish bosqichida jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchilik normalari asosida jinoyat ishini tugatish instituti tushunchasi, uning o'ziga xos jihatlari va jinoyat ishini tugatish asoslarining tasnifi tahlil etilgan. Maqolada olimlar tomonidan jinoyat ishini tugatish institutini tasniflash asoslari bo'yicha ilgari surilgan qarashlar orqali ushbu institutning qo'llanish doirasi o'rganildi. Olimlarning qarashlari va ilgari surgan g'oyalardan kelib chiqqan holda, jinoyat ishini tugatish asoslarining tasnifi ilmiy, nazariy, amaliy va qonunchilik normalari orqali tahlil etildi. Shuningdek, maqolada jinoyat ishini tugatish asoslari tasnifining surishtiruv va dastlabki tergovni tamomlashdagi o'rni va ahamiyati, uning o'ziga xos jihatlari, jinoyat protsessual qonunchilik va sud-tergov amaliyotida yuzaga kelayotgan ayrim muammolar tahlil etildi. Maqolada olimlarning jinoyat ishini tugatish asoslarini tasniflash mezonlari bo'yicha bergan fikrlarini qiyosiy tahlil qilish, ularning bergan ta'riflaridagi tushunchalarni qonunchiligimizga asosan ko'rib chiqish orqali jinoyat ishini tugatish asoslari turli mezonlar asosida alohida tasnifga bo'lib chiqildi. Tahlil natijalari yuzasidan jinoyat protsessida jinoyat ishini tugatish institutini tasniflash mezonlari bo'yicha tegishli xulosalar, taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: javobgarlik, jinoyat ishini tugatish, jinoyat ishini tugatish mezonlari, rehabilitatsiya, rehabilitatsiya qilinmaydigan asoslar, javobgarlikka tortish muddati, yarashuv.

КЛАССИФИКАЦИЯ ОСНОВАНИЙ ДЛЯ ПРЕКРАЩЕНИЯ УГОЛОВНОГО ДЕЛА

Махмудов Суннат Азим угли,
преподаватель кафедры
«Уголовно-процессуальное право»
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В данной статье на этапе осуществления судебно-правовой реформы на основе норм уголовного и уголовно-процессуального законодательства было сформулировано понятие института прекращения уголовного дела, его специфика и процессуальное значение. В статье исследована область применения этого института на основе взглядов, выдвинутых учеными относительно института прекращения уголовного дела. Исходя из взглядов и выдвинутых учеными идей, понятие прекращения уголовного дела анализировалось через научные, теоретические, практические и законодательные нормы. Вместе с тем в статье анализируются роль и значение прекращения уголовного дела в уголовном процессе, его специфика, некоторые проблемы, возникающие в уголовно-процессуальном законодательстве и судебно-следственной практике. В статье дано авторское определение прекращения уголовного дела путем сравнительного анализа мнений ученых о прекращении уголовного дела, рассмотрения на основе нашего законодательства понятий, содержащихся в приведенных ими определениях. По результатам анализа были сделаны соответствующие выводы, предложения и рекомендации относительно понятия института прекращения уголовного дела в уголовном

процессе, его специфики и значения в уголовном и уголовно-процессуальном законодательстве.

Ключевые слова: ответственность, прекращение уголовного дела, реабилитация, прекращение уголовного дела по нереабилитирующим основаниям, нереабилитирующие основания, срок давности привлечения к ответственности, примирение.

CLASSIFICATION OF GROUNDS FOR TERMINATING A CRIMINAL CASE

Maxmudov Sunnat Azim ogli,

Lecturer of the Department of Criminal Procedural Law,
Tashkent State University of Law

Abstract. At the stage of implementation of the judicial and legal reform, on the basis of the norms of criminal and criminal procedure legislation, the concept of the institution of termination of a criminal case, its specificity, and procedural significance was formulated. The article explores the scope of this institution on the basis of the views put forward by scientists regarding the institution of termination of a criminal case. Based on the views and ideas put forward by scientists, the concept of termination of a criminal case has been analyzed through scientific, theoretical, practical, and legislative norms. At the same time, the article analyzes the role and significance of the termination of a criminal case in the criminal process, its specificity, and some problems that arise in criminal procedural legislation and judicial as well as investigative practice. The article gives the author's definition of the termination of a criminal case through a comparative analysis of the opinions of scientists on the termination of a criminal case, consideration on the basis of our legislation of the concepts contained in the definitions given by them. Based on the results of the analysis, relevant conclusions, proposals, and recommendations have been made regarding the concept of the institution of termination of a criminal case in criminal proceedings, its specificity, and its significance in criminal and criminal procedure legislation.

Keywords: responsibility, termination of a criminal case, rehabilitation, release from liability termination of a criminal case on non-rehabilitating grounds, non-rehabilitating grounds, statute of limitations for liability, connection with reconciliation.

Kirish

Jinoyat ishini tugatish asoslarini tasniflash nafaqat bir-biriga o'xshash holatlarni tartibga solish, balki huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlariga ish bo'yicha qonuniy, asosli va adolatli qaror qabul qilish uchun har bir asosning protsessual mohiyatini aniqlashga yordam berishga qaratilgan.

Jinoyat ishini tugatish asoslari JPKning 83- va 84-moddalarida belgilangan bo'lib, bunda jinoyat ishini tugatishning 16 ta asosi keltirib o'tilgan. Mazkur keltirilgan 16 ta asos qaysidir mezonlarga ko'ra muayyan tasniflarga bo'linadi.

Yuridik adabiyotlarda jinoyat ishini tugatish institutini u yoki bu mezonlarga asosan tasniflash bo'yicha turli xil qarashlar mavjud. Bu esa bugungi kunga kelib ham ji-

noyat-protsessual huquqi nazariyasida ushbu institutni tasniflashda yagona to'xtamga kelishga to'siq bo'lmoqda.

Material va metodlar

Jinoyat ishini tugatish masalasi qonunchilikda belgilangan bo'lsa-da, ushbu institut tushunchasi hamda amaliyotda yuzaga kelayotgan muammolar sababli mazkur tadqiqot ishida, asosan, qiyosiy-huquqiy tahlil metodidan foydalanildi. Shu bilan birga, kuzatish, umumlashtirish, induksiya va deduksiya metodlari qo'llanildi.

Tadqiqot natijalari

Ayrim mualliflar jinoyat ishini tugatish asoslarini huquq tarmog'iga bog'liq holda ikki guruhga ajratadilar:

- 1) moddiy-huquqiy asoslar;
- 2) protsessual-huquqiy asoslar [1, 142-b.].

Mazkur tasniflashni amaldagi qonunchiligimiz asosida tahlil etsak, maqsadga muvofiq bo'ladi. Dastlab jinoyat ishini tugatishning moddiy-huquqiy asoslari tasnifiga to'xtalib o'tamiz.

Jinoyat ishini tugatishning moddiy-huquqiy asoslari yuridik fakt bo'lib, moddiy huquqda nazarda tutilgan muayyan asoslar yoki shartlar yuzaga kelgan taqdirda, jinoyat ishi tugatiladi. Mazkur asoslarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- 1) ish bo'yicha jinoiy hodisa yuz bergan bo'lsa;
- 2) sodir etilgan qilmishda jinoyat tarkibi mavjud bo'lmasa;
- 3) gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchining sodir etilgan jinoyatga daxli yo'q bo'lsa;
- 4) jinoiy javobgarlikka tortish muddati o'tib ketgan bo'lsa;
- 5) yarashganlik munosabati bilan javobgarlikdan ozod qilish asoslari mavjud bo'lsa;
- 6) e'lon qilingan amnistiya akti sodir etilgan jinoyat yoki shaxsga daxldor bo'lsa;
- 7) shaxs ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan paytda jinoiy javobgarlikka tortish mumkin bo'lgan yoshga to'lmagan bo'lsa.

Ko'rib turganimizdek, jinoyat ishini moddiy-huquqiy asoslar bo'yicha tugatishda moddiy huquq normalariga murojaat qilindi. Bunda moddiy huquqda belgilangan hamda jinoyat ishini tugatishga asos bo'ladigan ma'lum bir shartlarning yuzaga kelishi jinoyat ishini tugatishning eng muhim talabi hisoblanadi.

Masalan, javobgarlikka tortish muddati o'tganligi sababli jinoyat ishini tugatishni oladigan bo'lsak, ushbu asos bo'yicha ishni tugatishda, avvalo, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 64-moddasida belgilangan javobgarlikka tortish muddatlarining o'tishi talab etiladi.

Shunga ko'ra, "shaxsni javobgarlikka tortish muddati o'tganlik" holati bo'yicha jinoyat ishini tugatish uchun moddiy huquq normasi, ya'ni jinoyat qonunida belgilangan normalar, shu jumladan, javobgarlikka tortish mud-

datlariga alohida e'tibor berish talab etiladi. Chunki mazkur asos bo'yicha ishni tugatishda moddiy huquq va protsessual huquq normalari bir-birini taqozo etadi [2, 96-b.].

Jinoyat ishini tugatishning protsessual asoslariga to'xtaladigan bo'lsak, bunda jinoyat ishi protsessual qonunchilik normalariga havola qilgan holda tugatiladi. Mazkur tasnif bo'yicha jinoyat ishini tugatish asoslariga quyidagilarni kiritishimiz mumkin:

- 1) ish faqat jabrlanuvchining shikoyati bilan qo'zg'atiladigan hollarda uning shikoyati bo'lmasa;
- 2) shaxsga nisbatan aynan shu ayblov bo'yicha sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi mavjud bo'lsa;
- 3) shaxsga nisbatan aynan shu ayblov bo'yicha ishni tugatish haqida sudning qonuniy kuchga kirgan ajrimi (qarori) yoki vakolatli mansabdor shaxsning jinoyat ishi qo'zg'atishni rad etish yoxud ishni tugatish haqida bekor qilinmagan qarori mavjud bo'lsa.

Shuni alohida qayd etish kerakki, ish faqat jabrlanuvchining shikoyati bilan qo'zg'atiladigan hollarda uning shikoyati bo'lmaganlik holatida ayrim muammolar ham mavjud. Buni mualliflar o'zlarining ilmiy ishlarida ham qayd etishgan [3, 46-53-b.]. P. Davidov va D. Mirskiylar ham jinoyat ishini tugatish asoslarini moddiy (jinoiy javobgarlik bundan mustasno) va protsessual (protsessual qonun normalariga asosan ishni yuritishga to'sqinlik qiladigan holatlar) asoslarga ko'ra tasniflaganlar [4, 12-b.].

Moddiy-huquqiy tasnif bo'yicha jinoyat ishini tugatish asoslariga jinoyat qonuni normalariga asosan shaxsni javobgarlikka tortish hamda jazolashni istisno etuvchi holatlarni kiritish mumkin. Moddiy huquqiy asoslardan farqli ravishda, protsessual-huquqiy asoslar – bu sodir etilgan jinoyatdan dalolat beruvchi va jazo qo'llash imkonini beradigan barcha holatlar mavjud bo'lishiga qaramasdan, jinoyat-protsessual faoliyatni boshlash yoki davom ettirish mumkin bo'lmagan shartlardir [5, 120-b.].

Mazkur olimlarning fikrlari bilan kelishgan holda, shuni aytish mumkinki, protsessual-huquqiy asoslarda ish yuritishni boshlash va davom ettirishni istisno etadigan holatlar yuzaga keladi.

Misol uchun, jabrlanuvchining shikoyatiga asosan qo'zg'atiladigan jinoyat ishlarida jabrlanuvchining shikoyat arizasi mavjud bo'lmasa, jinoyat ishini yuritish mumkin emas. Bunda jinoyat ishini yuritish uchun jinoyat belgilari, jinoyat tarkibi elementlari mavjud bo'ladi. Biroq Jinoyat-protsessual kodeksining 325-moddasida faqatgina jabrlanuvchining arizasiga asosan jinoyat ishi qo'zg'atiladigan jinoyat tarkiblari (16 ta tarkib) belgilangan.

Mazkur jinoyatlarda protsessual qonunchilik bo'yicha jabrlanuvchi shikoyat arizasi mavjud emasligi ish yuritishni boshlash (jabrlanuvchi tomonidan shikoyat arizasi berilishi) yoki qo'zg'atilgan ishlarda esa ish yuritishni davom ettirishga (jabrlanuvchi tomonidan shikoyat arizasining qaytarib olinishi) to'sqinlik qiladi. Bunda jinoyat ishi protsessual-huquqiy asoslarga ko'ra, Jinoyat-protsessual kodeksining 84-moddasiga asosan, ayblilik haqidagi masala hal qilinmasdan turib tugatiladi.

Shu bilan birga, jinoyat ishini tugatish uchun moddiy huquqda muayyan bir shartlar bo'lishi lozim (amaldagi Jinoyat kodeksida jinoyat ishini tugatish asoslarining aksariyati belgilangan). Moddiy huquqda asoslar bo'lmasdan turib, protsessual normalarga asosan ishni tugatish ma'lum qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi.

Bizning fikrimizcha, jinoyat ishini tugatish asoslari huquq tarmog'iga bog'liq holda, moddiy-huquqiy va protsessual-huquqiy asoslar bo'yicha tasniflanishi shart bo'lib, moddiy va protsessual asoslar bir-birini to'ldiradi. Sababi huquqni qo'llash amaliyotida yuzaga keladigan muammoli holatlarni aynan bir huquq (moddiy yoki protsessual) tarmog'i yoki sohasi (jinoyat va jinoyat-protsessual) bilan tartibga solish imkoni mavjud emas.

Tadqiqot natijalari tahlili

Shu bois amaliyotda yuzaga keladigan muammolar va ularni hal etish uchun ushbu munosabatlarni tartibga soladigan moddiy va protsessual huquq normalari kompleks tarzda o'rganilishi lozim.

Bu borada ayrim mualliflar ham fikr yuritgan bo'lib, huquqni qo'llash amaliyotini tadqiq qilishni aynan bir huquq sohasi doirasida amalga oshirib bo'lmaydi. Buning uchun amaliyotda uchraydigan munosabatlarni tartibga soladigan huquq sohalari kompleks tarzda o'rganilishi zarur. Jinoyat va jinoyat-protsessual huquqi o'zaro aloqador kompleks tarzda o'rganishni taqozo etadigan sohalar hisoblanadi [6, 43-50-b.].

Mazkur mualliflarning fikrlari bilan to'liq kelishgan holda, moddiy va protsessual huquq bir-birini talab etishi, hatto moddiy huquqdagi, jumladan, Jinoyat kodeksining Umumiy va Maxsus qismida belgilangan normalar bir-birini taqozo etishini qayd etish joiz.

Xususan, ushbu holatni jinoyat ishini tugatish asoslari bo'yicha tahlil etadigan bo'lsak, Jinoyat-protsessual kodeksi 84-moddasi birinchi qismining 8-bandida "O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi Maxsus qismining tegishli moddasida shaxsning o'z qilinishiga amalda pushaymon bo'lganligi tufayli yoxud belgilangan muddat ichida yetkazilgan moddiy zararining o'rni qoplanganligi va (yoki) jinoyat oqibatlarini bartaraf etilganligi munosabati bilan javobgarlikdan ozod qilinishi nazarda tutilgan bo'lsa", jinoyat ishini tugatish mumkinligi belgilangan. Biroq mazkur norma Jinoyat kodeksi Umumiy qismida javobgarlikdan ozod qilish turlaridan biri sifatida nazarda tutilmagan.

O'z navbatida, Maxsus qism normalari Umumiy qism normalariga asosan shakllantirilishini hisobga olsak, ushbu asosning ham Jinoyat kodeksi Umumiy qismida belgilanishi maqsadga muvofiq.

Ayrim mualliflar esa ish holati va ish bo'yicha to'plangan ma'lumotlarga asosan,

jinoiyat ishini tugatish asoslarini yuridik va faktik mezonlarga ko'ra tasniflashni taklif etadi [7, 180-b.].

Jinoiy ayblovni tugatishning faktik shartlariga ishning mohiyatiga ko'ra to'plangan xulosalarning ishonchsizligi, uning asoslari yetarli emasligi kiritilgan [8, 322-b.]. Fikrimizcha, faktik asoslarga ko'ra ishni tugatishda jinoiyat ishi bo'yicha to'plangan materiallar asosida shaxsga nisbatan qo'yilgan gumon yoki ayblov o'z tasdig'ini topmaydi hamda to'plangan ma'lumotlar esa uni ayblash uchun yetarli darajada bo'lmaydi.

Bunga misol sifatida Jinoiyat-protsessual kodeksi 83-moddasining birinchi qismi, ya'ni ish qo'zg'atilgan va tergov harakatlari yoki sud muhokamasi o'tkazilgan ish bo'yicha jinoiy hodisa yuz bermaganlik yoki gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchining sodir etilgan jinoiyatga daxli bo'lmaganlik holatini keltirish mumkin.

Chunki mazkur asoslar bo'yicha shaxsga nisbatan qo'yilgan gumon yoki ayblovlar ishni ko'rib chiqish va isbot qilish jarayonida o'z tasdig'ini topmaganligi yoki ish bo'yicha to'plangan ma'lumotlar shaxsni ayblash uchun yetarli bo'lmaganligi sababli jinoiyat ishini tugatishni taqozo etadi.

Haqiqatni aniqlash prinsipining mazmuniga ko'ra, ish bo'yicha isbot qilinishi lozim bo'lgan hamma holatlar sinchkovlik bilan, har tomonlama, to'la va xolisona tekshirib chiqilishi kerak. Bunda jinoiyat ishi doirasida yuzaga keladigan va kelishi mumkin bo'lgan har bir masalani hal qilish va ko'rib chiqishda gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchi tomonidan sodir etilgan qilmishni ham fosh qiladigan, ham oqlaydigan, ularning javobgarligini ham yengillashtiradigan, ham og'irlashtiradigan holatlar aniqlanishi va ishda hisobga olinishi lozim.

Ish bo'yicha isbot qilinishi lozim bo'lgan har bir holatning haqiqiy ekanligini so'zsiz tasdiqlaydigan ishga aloqador ishonchli dalillar to'plangan bo'lsa, ularning jami ishni hal qilish uchun yetarli hisoblanadi.

Bunda ishni ko'rib chiqishda tergovga qarar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sud ish bo'yicha jinoiyat hodisasi yuz berganligi, uni sodir etishda kim aybdorligi, u bilan bog'liq bo'lgan barcha holatlarni aniqlashi shart.

Fikrimizcha, har qanday dalil oldindan belgilangan kuchga ega bo'lishi mumkin emas. Aybdorlikka oid dalillar bilan tasdiqlanmagan tasmollar shaxsni ayblash va javobgarlikka tortish uchun asos bo'lmashligi shart. Demak, jinoiyat ishini ko'rib chiqish va hal etishda o'z tasdig'ini topmagan hamda yetarli bo'lmagan dalillardan shaxsni ayblashda foydalanish mumkin emas.

Jinoiyat ishini tugatish asoslarining yuridik mezonlar bo'yicha tasnifiga to'xtaladigan bo'lsak, bunda obyektiv sabablarga asosan ish yuritish mumkin bo'lmaydi. Yuridik fanda yuridik asoslar protsessual asoslar sifatida tushuniladi, ya'ni ular qilmishning jinoiyligi va jazolanishini istisno qilmasa ham, protsessual qonunning maxsus ko'rsatmasi sifatida jinoiyat ishini yuritish imkoniyatini istisno qiladi [9, 112-113-b.].

Mazkur olimning fikri bilan kelishish mumkin. Chunki yuridik shartlar qilmishning jinoiyligi yoki uning jazoga sazovorligini bartaraf etuvchi holatlarning aniqlanishi bilan yuzaga keladi. Agar mazkur holatlar jinoiyat ishini qo'zg'atish vaqtida ma'lum va mavjud bo'lsa, jinoiyat ishi qonuniy asoslar bo'lmaganligi uchun umuman qo'zg'atilmaydi.

Agarda ular jinoiyat ishi qo'zg'atilganidan so'ng yuzaga kelgan taqdirda, qo'zg'atilgan jinoiyat ishi uni yuritishni davom ettirish imkoniyati bo'lmaganligi sababli tugatiladi. Ushbu asoslar qatoriga ayblanuvchi yoki sudlanuvchining vafot etishi, javobgarlikka tortish muddatining o'tganligi, yarashuv, amnistiya aktiga asosan jinoiyat ishini tugatish holatlarini kiritish mumkin.

Shu bilan birga, fikrimizcha, jinoiyat ishini tugatish asoslarini yuridik va faktik asoslarga ko'ra tasniflagan mualliflarning

fikrlariga to'liq qo'shilib bo'lmaydi. Sababi faktik asoslar bo'yicha ham jinoyat ishini tugatish uchun, albatta, qonuniy (yuridik) asos bo'lishi talab etiladi. Mazkur asoslar jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchilik yoki boshqa qonunlarda belgilangan bo'ladi.

V. Kalinin va I. Filipchenkovlarning fikriga ko'ra, jinoyat ishini tugatishning faktik va yuridik asoslarining har biri qonunda nazarda tutilganligi sababli ular yuridik jihatdan teng kuchga ega [10, 24-b.].

Ushbu mualliflarning fikriga qo'shilgan holda, shuni aytish kerakki, qonun chiqaruvchi faktik va yuridik mezonlar bo'yicha jinoyat ishini tugatish asoslarini amaldagi qonunchilikda belgilab bergan. Bu ularni amaliyotda qo'llashda teng yuridik kuchga ega ekanligini ko'rsatadi hamda ularni amaliyotda qo'llashga ta'sir qilmaydi. Bunda faqatgina ularni qo'llash shartlari va tartibida farqli jihatlar bo'lishi mumkin.

Boshqa bir guruh mualliflar esa jinoyat ishlarini tugatish uchun barcha asoslarni ikki guruhga ajratadi:

1) jinoyat ishini majburiy tugatishga olib keladigan asoslar;

2) vakolatli organlarga ishni tugatish huquqini beradigan asoslar [11, 349-b.].

Shunga o'xshash fikrni O.B. Vinogradova ham ilgari surgan bo'lib, jinoyat ishini tugatish to'g'risida qaror qabul qilishga vakolatli organlar va mansabdor shaxslarning xohishidan foydalanish imkoniyatiga qarab, jinoyat ishini tugatish asoslarini ixtiyoriy va majburiy turlarga bo'lishni taklif etadi [12, 46-53-b.].

Mazkur mualliflarning fikri bilan qisman kelishish mumkin. Chunki jinoyat ishini tugatishning ayrim asoslarida (shaxsning qilmishida jinoyat tarkibi mavjud bo'lmasa yoki shaxsga nisbatan aynan shu ayblov bo'yicha sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi bo'lsa) vakolatli organlar (mansabdor shaxslar) ishni tugatishlari majburiy hisoblanadi.

Bunda vakolatli mansabdor shaxslar ish holatidan qat'i nazar, jinoyat ishini tugatishlari majburiydir.

Shuningdek, jinoyat ishini tugatishning ayrim asoslari (yarashuv, ayrim holatlarda javobgarlikka tortish muddati o'tgan bo'lsa) vakolatli organlarga ishni tugatish huquqi (vakolati)ni berishni nazarda tutadi.

Shaxsni javobgarlikka tortish muddati o'tganlik holatini oladigan bo'lsak, ushbu asosni ham majburiyat yuklovchi, ham huquq beruvchi tasnifga kiritish mumkin. Bunda Jinoyat kodeksi 64-moddasining oltinchi qismida belgilangan norma, ya'ni "umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosini tayinlash nazarda tutilgan jinoyatni sodir etgan shaxsga nisbatan javobgarlikka tortish muddatlarini qo'llash masalasi sud tomonidan hal qilindi", degan qoida muddat masalasini qo'llashda sudga huquq (vakolat) bermoqda. Uni qo'llash yoki qo'llamaslik sud ixtiyorida.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, jinoyat ishini tugatish majburiyatini yuklaydigan holatlarga quyidagilarni kiritish mumkin:

a) jinoiy hodisa yuz bermagan bo'lsa;

b) sodir etilgan qilmishida jinoyat tarkibi mavjud bo'lmasa;

d) gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchining sodir etilgan jinoyatga daxli bo'lmasa.

e) ayblanuvchi, sudlanuvchi vafot etgan bo'lsa va boshqalar.

Vakolatli organlarga ishni tugatish majburiyatini yuklamaydigan, balki ularga jinoyat ishini tugatish huquqini beradigan holatlarga quyidagilarni kiritish mumkin:

a) jabrlanuvchi gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi bilan yarashgan bo'lsa;

b) amnistiya akti sodir etilgan jinoyat yoki shaxsga daxldor bo'lsa;

d) ish faqat jabrlanuvchining shikoyati bilan qo'zg'atiladigan hollarda uning shikoyati bo'lmasa;

e) shaxs aybini bo'yniga olish to'g'risida arz qilgan, chin ko'ngildan pushaymon

bo'lgan, jinoyatning ochilishiga faol yordam bergan va keltirilgan zararni bartaraf qilgan bo'lsa;

f) sodir etilgan qilmishning xususiyati, birinchi marta ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyat sodir etganing shaxsini hisobga olib, materiallarni voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha idoralalararo komissiyaga qarab chiqish uchun berish maqsadga muvofiq bo'lsa.

Shuningdek, shaxsni javobgarlikka tortish muddati o'tganlik holati ham huquq beruvchi, ham majburiyat yuklovchi asos hisoblanadi.

A.P. Rijakov jinoyat ishini tugatish asoslarini quyidagi mezonlar bo'yicha tasniflagan:

a) jinoyat ishini tugatish va jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etish uchun asos bo'ladigan holatlar;

b) tergovchi (jinoyat ishini yuritishga mas'ul bo'lgan mansabdor shaxslar)ga jinoyat sodir etgan shaxsni jinoiy javobgarlikdan ozod qilish huquqini beradigan holatlar;

d) jinoyat natijasida yetkazilgan zarar qoplangan taqdirda, shaxsga nisbatan boshqa ta'sir chorasini qo'llash orqali jinoiy javobgarlikdan ozod qilish nazarda tutilgan holatlar [13, 228-b.].

A. Rijakovning birinchi mezon bo'yicha, ya'ni jinoyat ishini tugatish va jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etish uchun asos bo'ladigan holatlarga quyidagilarni kiritish mumkin:

1) ish bo'yicha jinoiy hodisa yuz bergan bo'lsa;

2) sodir etilgan qilmishida jinoyat tarkibi mavjud bo'lmasa;

3) shaxsni javobgarlikka tortish muddati o'tgan bo'lsa;

4) ayblanuvchi, sudlanuvchi vafot etgan bo'lsa;

5) shaxsga nisbatan aynan shu ayblov bo'yicha sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi bo'lsa;

6) shaxsga nisbatan aynan shu ayblov bo'yicha ishni tugatish haqida sudning qonuniy kuchga kirgan ajrimi (qarori) yoki vakolatli mansabdor shaxsning jinoyat ishi

qo'zg'atishni rad etish yoxud ishni tugatish haqida bekor qilinmagan qarori bo'lsa;

7) shaxs ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan paytda jinoiy javobgarlikka tortish mumkin bo'lgan yoshga to'lmagan bo'lsa;

8) O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi Maxsus qismining tegishli moddasida shaxsning o'z qilmishiga amalda pushaymon bo'lganligi tufayli yoxud belgilangan muddat ichida yetkazilgan moddiy zararining o'rni qoplanganligi va (yoki) jinoyat oqibatlari bartaraf etilganligi munosabati bilan javobgarlikdan ozod qilinishi nazarda tutilgan bo'lsa.

Amaldagi JPKning 333-moddasida jinoyat ishini qo'zg'atishni rad qilish tartibi belgilangan bo'lib, yuqorida nazarda tutilgan holatlar bo'yicha, tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi yoki prokuror jinoyat ishini qo'zg'atishni rad qilish to'g'risida qaror chiqaradi, jinoyat sodir etilganligi to'g'risida xabar bergan fuqaro, korxon, muassasa, tashkilot, jamoat birlashmasi yoki mansabdor shaxs bu haqda xabardor qilinadi.

Bunda ularga qaror ustidan shikoyat qilish huquqi va tartibi tushuntirilishi lozim. Jinoyat ishini qo'zg'atishni rad qilish to'g'risidagi qarorning ko'chirma nusxasi prokurorga yuboriladi.

Shu bilan birga, A. Rijakovning birinchi mezon, ya'ni jinoyat ishini tugatish va jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etish uchun asos bo'ladigan holatlar bo'yicha tasnifi bilan to'liq kelishib bo'lmaydi. Chunki protsessual qonunchilik talabi bo'yicha jinoyat ishini tugatishning barcha asoslari ishni tugatish yoki jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etishga asos bo'lmaydi. Ayrim asoslar borki, ularni qo'llagan holda jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etishga yo'l qo'yilmaydi.

Xususan, shaxsning sodir etilgan jinoyatga daxli bo'lmaganlik holati jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etishga asos bo'lmaydi. Chunki "shaxsning sodir etilgan jinoyatga daxli bo'lmaganlik" holati bo'yicha jinoyat ishini tugatish mumkin. Bunda oldin jinoyat

ishi qo'zg'atilgan bo'lishi hamda shaxsning ushbu jinoyat ishiga aloqasi yo'q ekanligi dalillar majmuyi bilan o'z tasdig'ini topishi talab etiladi.

Jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etishni ushbu asos bo'yicha amalga oshirish ham nazariy, ham amaliy, ham qonunchilik nuqtayi nazaridan mumkin emas. Bunga huquqiy asos sifatida Jinoyat-protsessual kodeksining 333-moddasini keltirish mumkin.

A. Rijakov ikkinchi mezon bo'yicha, ya'ni vakolatli organlarga jinoyat ishini tugatish huquqini beradigan holatlarga quyidagilarni kiritgan:

a) jabrlanuvchi gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi bilan yarashgan taqdirda;

b) shaxs aybini bo'yniga olish to'g'risida arz qilgan, chin ko'ngildan pushaymon bo'lgan, jinoyatning ochilishiga faol yordam bergan va keltirilgan zararni bartaraf qilgan bo'lsa;

d) qilmishning xususiyati, birinchi marta ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyat sodir etganning shaxsini hisobga olib, jinoyat ishi voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha idoralararo komissiyaga yuborilgan bo'lsa.

A. Rijakov yuqoridagi uchinchi mezon bo'yicha tasnifga ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan va uncha og'ir bo'lmagan jinoyatni birinchi marta sodir etgan shaxsга nisbatan sud jarimasi tarzidagi jinoiy-huquqiy ta'sir chorasini qo'llash orqali jinoiy javobgarlikdan ozod qilish holatini kiritishni taklif etgan [14, 228-b.].

Bizning qonunchilikda sud jarimasi tarzidagi ta'sir chorasi belgilanmagan.

Biroq qonunchiligimiz bo'yicha ushbu mezonda nazarda tutilgan holat jinoyat ishini shaxsning roziligi bilan uning aybliligi haqidagi masalani hal qilmay turib tugatilishi mumkin bo'lgan asoslarga yaqin ekanligini ko'rish mumkin.

Xususan, Jinoyat-protsessual kodeksi 84-moddasi beshinchi qismining ikkinchi kichik xatboshisida belgilangan asos (ijti-

moiy xavfi katta bo'lmagan yoki uncha og'ir bo'lmagan jinoyatni birinchi marta sodir etgan shaxs aybini bo'yniga olish to'g'risida arz qilgan, chin ko'ngildan pushaymon bo'lgan, jinoyatning ochilishiga faol yordam bergan va keltirilgan zararni bartaraf qilgan bo'lsa) A. Rijakovning uchinchi mezonidagi tasnifda nazarda tutilgan asosga o'xshash hisoblanadi.

Zamonaviy yuridik adabiyotlarda jinoyat ishini tugatish asoslari reabilitatsiya va reabilitatsiya qilinmaydigan (noreabilitatsiya) mezonlarga ko'ra tasniflanadi [15, 88-90-b.].

Jinoyat ishi reabilitatsiya asoslariga ko'ra tugatilgan taqdirda, surishtiruvchi, tergovchi, prokuror tomonidan shaxsning jinoyat sodir etishdan oldingi huquqlari, halol nomi, obro'si sud yoki ma'muriy tartibda tiklanishi uchun zarur choralar ko'riladi, jinoyat natijasida unga yetkazilgan zarar to'liq qoplab beriladi [16, B. 159].

Mazkur mualliflarning fikrlari bilan kelishgan holda, shuni qayd etish joizki, jinoyat ishini reabilitatsiya asoslariga ko'ra tugatish vakolati surishtiruvchi, tergovchi, prokurordan tashqari, sudda ham mavjud. Jinoyat ishini reabilitatsiya asoslariga ko'ra tugatish jinoyat ishiga jalb etilgan shaxsning tergov yoki sud harakatlari natijasida uning jinoyat sodir etmaganligi va sodir etilgan jinoyatga hech qanday aloqasi yo'q ekanligini rasman tan olishni nazarda tutadi.

Bunda jinoyat ishi qaysi bosqichda (ishni sudga qadar yuritish yoki sud bosqichida) tugatilishidan qat'i nazar, shaxsning barcha huquqlari (yetkazilgan mulkiy va ma'naviy ziyon bilan birga) vakolatli organlar tomonidan to'liq tiklab beriladi. Qonunchiligimiz bo'yicha reabilitatsiya etilgan shaxs yetkazilgan mulkiy zararni undirish hamda ma'naviy ziyon oqibatlarini bartaraf etilishini talab qilish huquqiga ega.

Bundan tashqari, reabilitatsiya etilgan shaxsning mehnat qilish, nafaqa olish, uy-joy-

dan foydalanish huquqlari ham tiklanishi lozim.

Reabilitatsiya qilinmaydigan (noreabilitatsiya) asoslar jinoyat ishini tugatishga imkon beradigan faktlar bo'lib, ular shaxsni reabilitatsiya qilish, shaxsga yetkazilgan zararni undirishni istisno qiladi [17, 21-b.].

Ushbu muallifning fikri bilan kelishish mumkin. Chunki jinoyat ishini reabilitatsiya qilinmaydigan (noreabilitatsiya) asoslar bo'yicha tugatishda jinoyat qonunida nazarda tutilgan ijtimoiy xavfli qilmish sodir etilgan bo'ladi, biroq yuzaga kelgan obyektiv sabablarga ko'ra ish yuritishni boshlash va davom ettirish imkoniyati mavjud bo'lmaydi.

Shuningdek, jinoyat ishini tugatishda reabilitatsiya asoslaridan farqli ravishda, reabilitatsiya qilinmaydigan asoslarda ijtimoiy xavfli qilmish sodir etilishi natijasida shaxsga (gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi) yetkazilgan zarar (moddiy, mulkiy, ma'naviy va boshqa) qoplab berilmaydi, mehnat qilish, nafaqa olish, uy-joydan foydalanish va boshqa shunga o'xshash huquqlari tiklanmaydi.

Ayrim mualliflar esa jinoyat ishini tugatishning reabilitatsiya qilinmaydigan asoslarini ham alohida turlarga bo'lishni taklif etadi [18, 64–69-b.].

R.X. Yakupov jinoyat ishini tugatishning reabilitatsiya qilinmaydigan asoslarini ikki guruhga ajratishni taklif etgan:

1) jinoiy javobgarlik va jinoiy jazodan so'zsiz ozod qilishni nazarda tutuvchi reabilitatsiya qilinmaydigan asoslar;

2) jinoiy javobgarlikdan ozod qilish, uni boshqa javobgarlik choralari bilan almashtirishni nazarda tutuvchi asoslar [19, 322-b.].

Fikrimizcha, ushbu muallifning "jinoiy javobgarlik va jinoiy jazodan so'zsiz ozod qilishni nazarda tutuvchi reabilitatsiya qilinmaydigan asoslar" bo'yicha tasnifi bilan to'liq

kelishib bo'lmaydi. Chunki jinoyat ishini tugatish shaxsni javobgarlikdan ozod qilishni o'z ichiga olishi mumkin, biroq jazodan ozod qilishni qamrab olmaydi.

I.P. Dornostup noreabilitatsiya asoslariga amnistiya, jinoiy javobgarlikka tortish muddatining o'tganligi, ayblanuvchining vafoti, ishning voyaga yetmaganlar ishi bilan shug'ullanuvchi komissiyaga yuborilishini kiritish maqsadga muvofiq, deb hisoblaydi [20, 14-b.]. Biroq ushbu muallifning ham tasnifi tugal emas. Chunki jinoyat ishini reabilitatsiya qilinmaydigan asoslar bo'yicha tugatishning boshqa asoslari (turlari) ham mavjud.

Xulosalar

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksida jinoyat ishini tugatishning ikki xil tartibi mavjud. Bular:

a) reabilitatsiya asoslariga ko'ra jinoyat ishini tugatish asoslari (Jinoyat-protsessual kodeksining 83-moddasi);

b) ayblilik to'g'risidagi masalani hal qilmay turib jinoyat ishini tugatish asoslari (Jinoyat-protsessual kodeksining 84-moddasi).

Qonunchiligimizda reabilitatsiya asoslarining 3 ta, reabilitatsiya qilinmaydigan (noreabilitatsiya) asoslarning 13 ta turi belgilab qo'yilgan.

Bizning fikrimizcha, jinoyat ishini tugatish asoslarini reabilitatsiya va reabilitatsiya qilinmaydigan mezonlar bo'yicha tasniflash jinoyat ishini tugatishning huquqiy oqibatlariga bog'liq.

Yuqorida ko'rsatib o'tilganidek, reabilitatsiya asoslarida shaxsning jinoyat sodir etishdan oldingi barcha huquqlari to'liq tiklanadi hamda jinoyat sodir etilishi natijasida yetkazilgan zarar qoplab beriladi, reabilitatsiya qilinmaydigan asoslarda esa ushbu huquqlar tiklanmaydi, zarar qoplab berilmaydi. Shu bilan birga, reabilitatsiya asoslari shaxsga oqlov hukmi chiqarishga ham asos bo'ladi.

REFERENCES

1. Volkolup O.V., Chupilkin Yu.B. Garantii prav uchastnikov ugolovnogo sudoproizvodstva Rossiyskoy Federatsii [Guarantees of the rights of participants in criminal proceedings of the Russian Federation]. 2nd ed., rev. and add. Krasnodar, Kuban State University, 2005, p. 142.
2. Mahmudov S. Javobgarlikka tortish muddati o'tib ketganligi munosabati bilan jinoyat ishini tugatishning o'ziga xos xususiyatlari [Some issues of dismissal of criminal cases in connection with the expiration of the limitation period for criminal responsibility]. *Lawyer Herald*, 2022, vol. 1, no. 1, pp. 96–102.
3. Vinogradova O.B. Prekrashheniye ugolovnogo dela i ugolovnogo presledovaniya: voprosy teorii i prava [Termination of a criminal case and criminal prosecution: questions of theory and law]. *New legal journal*, 2013, no. 4, pp. 46–53.
4. Davydov P.M., Mirskiy D.Ya. Osnovnyye formy klassifikatsii osnovaniy prekrashheniya ugolovnogo dela [The main forms of classification of grounds for termination of a criminal case]. *Alley of Science*, 2019, no. 4, p. 12.
5. Ryzhakov A.P. Ugolovnyy protsess [Criminal process]. Moscow, 2006, p. 120.
6. Abdurasulova Q.R., Tashpuvatov A.I. Moddiy va protsessual huquqning o'zaro aloqadorligi (jinoyat huquqi va jinoyat-protsessual huquqi misolida) [Interrelation of substantive and procedural law (in the example of criminal law and criminal-procedural law)]. *Yurist axborotnomasi – Vestnik yurista – Lawyer herald*, 2021, no. 6, pp. 43–50.
7. Grinenko A. V. Ugolovnyy protsess [Criminal process]. Moscow, Yurayt, 2012, p. 221.
8. Foyniskiy I.Ya. Kurs ugolovnogo sudoproizvodstva [Course of criminal justice]. Ed. A.V. Smirnov. St. Petersburg, Alfa Publ., 2021, p. 322.
9. Chensov V.V. Prekrashheniye ugolovnogo dela ili ugolovnogo presledovaniya s naznacheniyem sudebnogo shtrafa: teoriya, zakonodatel'stvo, pravoprimeneniye [Termination of a criminal case or criminal prosecution with the appointment of a judicial fine: theory, legislation, law enforcement]. PhD thesis. Moscow, 2018, pp. 112–113.
10. Kalinin V.N., Filipchenkov I.V. Sootnosheniye osnovaniy prekrashheniya ugolovnogo dela i ugolovnogo presledovaniya v UPK RF [Correlation of the grounds for termination of a criminal case and criminal prosecution in the Code of Criminal Procedure of the Russian Federation]. *Sledovatel' – Investigator*, 2005, no. 4 (84), p. 24.
11. Bulatova B.B., Baranova A.M. Ugolovnyy protsess [Criminal process]. Moscow, Vysshee obrazovaniye, 2011, p. 349.
12. Lupinskaya P.A. Ugolovno-protsessualnoye pravo Rossiyskoy Federatsii [Criminal procedure law of the Russian Federation]. Moscow, 2013, p. 480.
13. Ryzhakov A.P. Kommentariy k Ugolovno-protsessual'nomu kodeksu Rossiyskoy Federatsii [Commentary on the Code of Criminal Procedure of the Russian Federation]. 7th ed., revised. Moscow, Delo i servis, 2011, p. 228.
14. Chelsov M.A. Ugolovnyy protsess [Criminal process]. Moscow, 2015, p. 437.
15. Lavnov M. Institut prekrashheniya ugolovnogo dela v sisteme ugolovno-protsessual'nogo prava i pravoprimenitel'noy praktike [The institute of termination of a criminal case in the system of criminal procedure law and law enforcement practice]. PhD thesis. Saratov, 2015, pp. 88–90.
16. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksiga sharhlar [Comments on the Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan]. The team of authors. Ed. G.A. Abdumazhidov. Tashkent, TSIL, 2009, p. 159.
17. Chasovnikova O.G. Prekrashheniye ugolovnogo presledovaniya po nereabilitiruyushhim osnovaniyam [Termination of criminal prosecution on non-rehabilitating grounds]. Abstract of PhD thesis. St. Petersburg, 2013, p. 21.
18. Yakupov R.H. Ugolovnyy protsess [Criminal process]. Moscow, 1998, p. 322.

19. Kalugin A.G. Klassifikatsiya osnovaniy prekrashheniya ugovnogo dela (ugolvnogo presledovaniya) [Classification of the grounds for the termination of a criminal case (criminal prosecution)]. Problems of protecting human rights in Russian legal. Proceedings of the All-Russian Scientific and Practical Conference. 2009, February 6-7. Tyumen, 2009, vol. 1, pp. 64–69.

20. Dornostup P. Nereabilitiruyushhiye osnovaniya prekrashheniya ugovnogo presledovaniya v deyatel'nosti organov predvaritel'nogo rassledovaniya MVD Rossii [Non-rehabilitating grounds for the termination of criminal prosecution in the activities of the bodies of preliminary investigation of the Ministry of Internal Affairs of Russia]. Abstract of PhD thesis. St. Petersburg, 2003, p. 14.

21. Smyr A. Modernizatsiya osnovaniy prekrashheniya ugovnogo dela i ugovnogo presledovaniya v zakonodatel'stve Rossiyskoy Federatsii i Respubliki Abkhaziya [Modernization of the grounds for the termination of a criminal case and criminal prosecution in the legislation of the Russian Federation and the Republic of Abkhazia]. Abstract of PhD thesis. Volgograd, 2019, pp. 80–85.

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI
ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК
REVIEW OF LAW SCIENCES

Huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

Правовой научно-практический журнал

Legal scientific-practical journal

3 / 2022

BOSH MUHARRIR:

Tashkulov Akbar Djurabayevich

Toshkent davlat yuridik universiteti rektori

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, y.f.d., dotsent

Mas'ul muharrir: O. Choriyev

Muharrirlar: Y. Yarmolik, F. Muhammadiyeva,
Sh. Yusupova

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Web-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 10.10.2022-yilda tipografiyaga topshirildi. Qog'oz bichimi: A4. Shartli 16,50 b.t. Adadi: 100. Buyurtma raqami: 163. TDYU tipografiyasida chop etildi.